

заводила подвижника до лигу святих, призначаючи день його святкування (день смерті або знайдення мощей).

За для святкування пам'яті святого потрібна була служба йому, а також і житєпись. Що до самого порядку (чину) канонізації, нема певних відомостей; свято на місці, де була могила з тілом святого, зазначалось праздникомовою відправою новому святому. В кінці книжки автор подає чин відкриття мощів Митрофана Вороніжського.

В праці шановного професора зустрічають ся деякі недокладности і навіть помилки, від яких не можна уникнути, коли робиш спішно (див. стор. 71, 209 — 6 примітка й інші), але усе се виправлено у приложенних до студій додатках та поправках. X.

Antoni Prochaska — O prawdziwości listów Gedymina, Краків, 1895, ст. 34 (відбитка з т. XXXII Розправ іст.-філозоф. виділу Краківської академії).

— Stosunki Krzyżaków z Gedyminem i Łokietkiem (Kwartalnik historyczny, 1896, I c. 1 -66).

Дві названі тут розвідки поважного польського історика, автора кількох студій з історії великого князівства литовського, вийшовши майже одночасно, становлять собою одну цілість, і то так що перша з них представляє собою спеціальне оброблення одного з питань, що входять в тему другого. Тож і випадає нам начати з останнього.

Автор оглядає політику орденів рицарських Ливонського й Пруського в першій чверті XIV в. (властиво від р. 1309 — перенесення столиці ордену пруського до Мариєнбурґу, до 1731, битви під Шловцями) взагалі, й спеціально — що до в. кн. Литовського й Польщі; по коротких вступних увагах автор оповідає про боротьбу литовського рицарства з Ригю й рижьким архієпископом, далі переходять до зносин Гедимина з німецькими містами й папою, виленьского з'їзду й справи про замір Гедимина вихрестити ся, відносин Орденів до римської імперії й папства і їх боротьби з Локетком. Автор забирає отже свою тему дуже широко, але для того самого мусить трактувати її доволі коротко, не запускаючись в деталі і часто обмежуючись на загальніших увагах, хоч опирає ся на багатім апараті науковім. Ціла розправа має як би характер акту оскарження проти політики Орденів, а результати своїх вислідів автор резюмірує при кінці розправи так:

Результат політики хрестоносного рицарства що до Литви й Польщі за ті часи був такий: під натиском Орденів виросло дике й варварське плем'я литовське до мужного й здатного до оборони народу, що ужив Гедимин до збудовання могутньої держави; правда, хрестоносці перешко-

дили охрещенню Литви, не дали їй стати незалежною від впливу їх державою під опікою папською, але неморальні способи орденські лише збільшили корупцію й заколот в самих орденах; релігія, ослаблена в них, не могла впливати по тому добродійно й на поганих. З злого зерна вирости й злі плоди; Орден не підбив Литви, а поміг їй зросту; його зносини з схизматиками й поганами против прихильного до християнства литовського князя, впливали на внутрішнє зіпсованнє власне; „утиск духовенства, боротьба з духовною власттю, на останку — непослушність що до голови церкви, зажерливість, що виявлялась в забраннї земель сусідів, християнських князїв, що міцно стояли при вірі — то принципи тих „воджів за віру“; та зажерливість і фальшива політика значно підкосила повагу Ордена, а то виявилось в заходах маїстра Вернера коло реформ, його нечуваній смерті й невдачі в битві з Польщею. А Польща тим часом під натиском Німців зростала й скріплялась; під грозою хрестоносного меча сполучились її розріжені дільниці; в сучасній боротьбі принципів Локетик міцно тримав ся папства і в сїм звязку з церквою знаходив невичерпаний запас сил до боротьби (с. 65—6).

Такі більш менш виводи, що робить др. Прохаска з своєї студії. На їх треба сказати, що одні з них не становлять нічого характерного як раз для розібраної групи подій, иньші зістали ся не виясненими в самій розвідці. Адже чисто політичний характер діяльності Орденів, змагання передо всім до утворення держави з'являють ся від перших початків їх істновання на сїм ґрунті, і несумлінна політика, властива всім державним орґанізмам, чи свїтським, чи духовним, була лише доконечним наслідком того; що до внутрішнього розкладу й зіпсутя і цілковитої суперечности між діяльністю Орденів і їх призначеннєм, то тут чи не треба причини шукати ще глибоше, в самій ідеї навертання на християнство силоміць, ідеї цілком противної християнїзму, хоч і широко розповсюдженої в духовних кругах тодішніх і пізнійших. Але що історична Немеїда не спішить ся з карою, тож і на зверхній політиці Орденів яких небудь тяжких наслідків їх несумлінної діяльності в ті часи ми не достерегаємо; невдача під Пловцями була випадкова, і в відносінах до Польщі Ордени виграли свою справу за часи Казимира, а як би можно було довести, що вони перешкодили Гедимину охреститись, то й то булоб для них великим триумфом, бо давало легальну причину для ширення земель, „великого короля огнепоклонників“, як називали в. князя литовського ще й піввіка пізнійше. Що до престижа Орденів, то що він не пропав в 1-ій чверти, вказує численна участь заграничних гостей в їх походах і їх слава в 2-ій полов. XIV в.

Вплив німецького натиску на литовські землі на сформованнє литовської держави, факт загально признаний і не підлягає непевности; хоч

треба додати, що певні завязки до ширшої організації політичної у племен литовських істнували й без того (на сю сторону звернув увагу вже проф. Дашкевич в своїх „Замітках до історії Л.-руської держави“) наслідком чи то природної еволюції громадської чи то впливу сусідів-Русинів і Поляків, і натиск Німців прискорив радше, ніж витворив той процес. Але власне ся незвичайно цікава сторона зовсім невияснена, можна сказати — не зачіплена в розправі д-ра Прохаски; так само не вияснив він докладною аналізою фактів історичних і аналогічного погляду свого на політику Ордену що до Польщі. Взагалі ці висновки автора набули б собі відповідну цінність наукову тоді, як би оперались на широкім, детальнім перегляді того періода, в головних точках вже відомого, і ми б раді були уважати сю розвідку д-ра П. програмою такої ширшої студії.

Детальніше розібрав автор одно з питань — про заміри Гедимина охрестити ся; в останній розвідці й воно трактовано досить коротко й побіжно, але детальніше застановляєть ся над ним автор в особній розвідці „Про автентичність листів Гедимина“.

Як відомо, в 20-х р. Гедимин завів зносини з папою, висловивши охоту охреститись, але потім відрік ся, зложивши вину на Францішканів, що були в нього секретарями; Орден пустив поголоску, що листи були сфальшовані Рижанами; тим часом вороги Ордену закидали йому, що він власне перешкодив Гедимину охрестити ся. Оповідвши тут про різні погляди на справу автентичности листів і на замір Гедимина, д. Прохаска дає на основі детальної аналізи документів, кілька важних заміток. Передовсім належить занотувати хронологічний уклад сих зносин Гедимина з папською курією й різними німецькими містами й гієрархією, на основі якого початок кореспонденції Гедимина з папою має падати на другу половину 1322 р. Ся хронологічна дата дає повод дру Прохасці рішучо заперечити, ніби на зносини Гедимина з папою мали вплинути рижський архієпископ і рижська громада: — він вказує на те, що вже по тому, як Гедимин вислав перший лист до папи з своїм власним послом, Рижане просять його не виключати їх при пертракціях з Орденом і подають йому звістки про архієпископа; се все на думку автора має очевидно вказувати на те, що перед тим близьких зносин між Гедимином і Ригою не істнувало; замітка важна, але все таки ці факти не так ясні, наведені автором звістки не так категоричні, щоб не можливо було припустити впливу й участі Рижан в тих зносинах з папою.

Автор зовсім справедливо каже, що про сфальшованне листів не може бути мови, бо Гедимин сам признавав ся до них, потім тільки закинув невідповідну стилізацію. Але далеко не так переконує аргументація його що до самого заміру Гедимина. Др. Прохаска думав, що Ге-

димин дійсно мав такий замір, лише мусів зректи ся, а в тім завинили хрестоносні рицарі, бо вони під'юдили проти сього заміру підданих Гедимина, завели супроти нього умову з Новгородом, спокушали його самого обіцянками і страшили, ловлячи й забиваючи його посланців (с. 26—8). Що до заміру, то д. Прохаска опираєть ся головню на свідощті товмача Гедиминового Геннекина, бо той на сповіди заявив, що Гедимин мав дійсно такий замір; иньші факти не дають такого виразного свідощтва; сам Гедимин на з'їзді Виленським не висловив ся виразно. Др. Прохаска вказує на те ще, що легати папські не уважали справу втраченою й після того, як Гедимин заявив, що в листах зайшли недокладности не з його вини й що він сам не мав ніколи заміру охреститись, що вони не обурили ся на нього, — значить зрозуміли, що переміна в його поглядах зайшла не з його вини. Але такий вивід не можна уважати цілком оправданим.

Східня приказка вчить: не роби ніколи того, чого хоче твій ворог; всі ті перешкоди, які робив Орден зносинам Гедимина з папською курією, хіба повинні були зміцнити Литвина в переконанню, що йде по добрій дорозі, а не привести до зречення, і то коли — коли вже справа приведена була до кінця, легати приїхали! Що до обіцянок рицарів Гедимину, то вони не можуть іти в рахунок, бо давались не за ціну відречення від християнства.

Народна опозиція, звісно, була причиною важнішою, але треба уважати, що опозиція могла бути проти латинського християнства, як віри ворожої, німецької, й тут Гедимин як би міг вивести на яв перешкоди, що робили йому рицарі хрестоносні, то хто зна, чи не знищило б се того упередження.

Др. Прохаска вказує спеціально на Русь і Жмудинів. Про який небудь вплив рицарів на них не чуємо (автор і не говорить про се виразно, але текст стилізовано так, що підсуває таку думку — с. 26), лише в справозданнях своїх посланці кажуть, що Русини грозили ся Гедимину. Від того до страху якогось повстання ще далеко. Народні маси руські не визначали ся релігійною виключністю, пізніші прояви передо всім були результатом політики Польщи, що закреслили релігійною краскою справи громадсько-економічні й національні. Знаємо, що зносини Данила з папою не викликали ніякої опозиції в громаді, знаємо, що латинник Свидригайло був улюбленим вождом руських елементів в. кн. Литовського. Що до Жмуди, то вона завсіди, й значно навіть пізнійше, держала ся на узбочи, змагаючи ся зменшити впливи центральної власти на своє внутрішнє життя; одже опозиція їх ледви чи могла б Гедимина так дуже настрашити; що пізніше Жмудь могла вибрати між Ягайлом — християнином і Кейстутом — поганином, се ще не то що вибрати між

Гедимином — християнином і Орденем, хоч би вони й брали дарунки й накладали з Німцями. Нарешті, не ясним вістаєть ся для нас і те, як міг вплинути на відречення Гедиминова союз Ордену з Новгородом; може думає автор, що Новгородці дуже до серця прийняли б перехід Гедиминова на латинство, але се дуже не ймовірно.

Такі думки насовують ся при читанню брошури дра Прохаски і примушують нас приймати з певною обережністю його погляди на сю справу. У всякім разі за детальні студії над сією справою треба йому подякувати: вони будуть мати чималу користь для вияснення справи.

М. Грушевський.

Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie, т. XVI, Льв., 1894, стор. XVIII+581, 4°.

Під таким заголовком виходять заходом виділу краєвого, а коштом фундації гр. Ол. Стадніцького від р. 1868 дуже важні збірники актів до історії Галицької Русі. Перші IX томів сего видавництва представляли збірки різнородних документів, але від т. XI приймає видавництво характер систематичний: кождий том містить вибір з актових книг одної землі з певного часу, (том X містив реєстр облят з книг львівських). Нововиданий том є безпосереднім продовженням т. XI, містить дальші витяги з земських і гродських книг сяницьких з р. 1463 — 1506 (с. 1—376) і з книг висшого суду німецького права (judicium supremum) з років 1463—1553 (с. 377—455). Представляючи богитий матеріал для різних питань, для нас він особливо цікавий тими відомостями, що належать до тубильної, українсько-руської людности, до слідів давнього устрою перед-польських часів. З того погляду т. XI цілковито використав д. Линниченко для своєї праці: „Черты изъ истории сословій Галицкой Руси“, проте про него не будемо мовити; XVI том був лише своїм початком доступний шан. авторови „Исторіи сословій“, бо вийшов майже рівночасно з его студією; одначе справозданне XVI тому докине дуже незначні черти до его праці; тут більше матеріалів для історика права польського. Ми занотуємо де що цікавіше; робота наша полекшуєть ся тим, що впорядчик того тому, звістний історик польський др. А. Прохаска, сам здебільшого звертає увагу на декотрі нові і цікаві черти актів.

Почнемо з селян, і власне з цікавої записки 265: Один селянин винаймає другому третю часть своєї землі: часть готівки дістає зараз, решту в виді роботи чотиродневної; прилучаєть ся до того ще невеликий чинш. Се повтаряє межі селянами подібні відносини, які були межі селянами та шляхтою.